

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1920 РР. КРІЗЬ ПРИЗМУ ОЦІНОК В. ВИННИЧЕНКА

Олександр ДЕРГАЧОВ, Олександр ЖИТКОВ (Кіровоград)

У публікації розглядаються проблеми національно-державного будівництва в Україні доби Центральної ради у висвітленні В. Винниченка.

Ключові слова: Центральна рада, В. Винниченко, національна держава.

В публикации рассматриваются проблемы национально-государственного строительства в Украине периода Центральной рады с точки зрения В. Винниченка.

Ключевые слова: Центральная рада, В. Винниченко, национальное государство.

The problem of national state construction in Ukraine during the Tsentral rada period, as V. Vynnychenko has enlightened, is considered in this article.

Key words: The Tsentral rada, V. Vynnychenko, National state.

Володимир Винниченко в історії національно-державного відродження ХХ століття – постать виняткова. Разом з М. Грушевським, С. Петлюрою та іншими членами Центральної ради він очолював національне піднесення українського народу, був творцем його тріумфу й болісно переживав поразки української революції. Маючи неабиякі здібності до глибокого аналізу подій, котрі на власному досвіді осмислював, як політик і літератор, В. Винниченко впродовж усього свого життя на сторінках численних творів і статей викладав та обґрунтовував власну оцінку історичних реалій Української революції 1917–1920 років.

У сучасній українській історіографії публіцистична спадщина В. Винниченка розглядалася в контексті досліджуваних проблем Української

революції у працях знаних істориків В. Солдатенка, С. Кульчицького, привертала увагу фахівців, котрі працювали над досягненням літературного таланту письменника Володимира Винниченка [9]. Традиційними стали тематичні Всеукраїнські конференції, присвячені постаті Володимира Винниченка, які проводилися на його малій батьківщині [11]. Однак серед численних публікацій не помічено наукових розвідок, у яких би предметно вивчалися погляди В. Винниченка на специфіку українського національно-визвольного руху, містився б критичний аналіз історичних революційних потрясінь в оцінці політика.

Прагнучи до певної межі усунути ці “білі плями”, автори зосередили увагу на вивченні творчої спадщини В. Винниченка в розрізі аналізу наративної історії розвитку революції в Україні доби Центральної ради через призму оцінок політика.

Рефлексії В. Винниченка на події Української революції знайшли відображення в його публіцистиці: “Братання чи просто вже братерство”; “Рано стомлюватись”; “Лист до українських робітників і селян”; “Справоздання з подорожи на Україну”; у щоденникових записах; у його епістолярії з провідною інтелігенцією того часу та літературних творах: “Між двох сил”, “На той бік”; фундаментальних працях політологічного характеру: “Відродження нації”, яка є першим нарисом історичного феномена Української революції та “Заповіт борцям за визволення”.

В. Винниченко стверджував, що історичні процеси пов’язані з певними змінами в людській психіці, наслідком чого є порушення рівноваги в часі й просторі людського буття, рівноваги між старим і новим. В умовах порушення рівноваги й накопичення протестної енергії мас, всі акції, які здійснюються, ведуть до неминучого оновлення, видозміни людського буття, що спричиняє до виникнення історичних явищ та процесів: війн та революцій. “Збройна революція вибухає тоді, вважав він, коли накопичується занадто велика сила протестаційної енергії поневолених і експлуатованих...” [3, с. 276]. В. Винниченко був переконаний, що сила енергії поневолених й експлуатованих націй на початку XX століття в Російській імперії сягнула свого апогею, що в підсумку зумовило появу й розвиток такого явища в історії України, як національно-демократична революція, яку він умовно поділив на чотири періоди: “Доба Центральної Ради”; “Доба Гетьманщини”; “Доба Директорії”; “Доба Отаманини”.

Розглядаючи історичні події першого періоду Української революції “Доби Центральної Ради”, В. Винниченко підкреслює найбільш сутнісні аспекти цього історичного явища: перший – Українська революція є складовою частиною російського революційного процесу; другий – Українська революція є складовою всесвітньої історії. Сам же перший етап Української революції “Доби Центральної Ради” В. Винниченко поділяв на два періоди: період організації державності й морально-правової влади від 4

березня – 20 вересня 1917 року та період організації юридично-правової влади від 20 вересня 1917 – 29 квітня 1918 року.

Характеризуючи Українську революцію перших днів, В. Винниченко в щоденникових записах використовує такі стислі описи: “щирість віри в російську демократію”, “перші прояви національного “я”, “занепад сепаратистичних (тут і далі так подано в тексті авт.) орієнтацій”, “об’єднання українців по всій території” [5, с. 374–377].

За твердженням В. Винниченка революція сприяла створенню на теренах колишньої імперії нової політичної ситуації та суспільної атмосфери. Майже одразу після її початку питання про самовизначення України опинилося в епіцентрі політичної боротьби. Відстоюючи унітарну форму російської держави, кадети й есєро-меншовицький блок визнавали за Україною тільки право на національно-культурну автономію. Таке вирішення українського питання в лютому 1917 року не відповідало вимогам часу. Саме тому утворення 4 березня 1917 року Центральної ради – громадсько-політичного об’єднання, до якого увійшли переважно представники від українських соціалістичних партій, громадських організацій, українського наукового товариства, православного духовенства, студентських організацій і громад, подається як етапна подія, котра знаменувала подальший розвиток революції. На думку В. Винниченка, це означало лише одне – самоствердження українського народу як нації: “ЦР. мала служити переважно національним центром вона мала завдання зібрати всі сили, які мало українство, тими силами привести маси до національної свідомості... спіраючись на це, творити соціальні перебудову в відповідних наших, національних формах” [1, с. 84].

В. Винниченко стверджував, що характер революції першого періоду “Доби Центральної Ради” не був сталим, йому притаманні зміни. У цей період українська нація починає відроджуватися, пробуджуватися після 250-річної сплячки. У людині починає пульсувати інстинкт життя: “Це був грандіозний вибух національного почуття, демократизації національної радості, слава визвольній революції” [1, с. 50]. Але спочатку це пробудження характеризувалося пробудженням поваги до самого себе – більшості населення, а потім уже як національне усвідомлення ідентичності [1, с. 74–76].

В. Винниченко наголошував на тому, що Центральна рада на початковому етапі свого існування задала національно-соціально-визвольного характеру Українській революції, але при цьому Центральна рада не була носієм сепаратизму стосовно Російської держави: “Всякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалось смішним, абсурдним, безглуздим” [1, с. 43].

Національно-соціально-визвольний характер революції в рамках революційних процесів в Росії був короткостроковим. В. Винниченко пояснював цю ситуацію тим, що серед української політичної еліти

поширеним було ілюзорне сподівання на справедливе й раціональне вирішення національного питання революційною демократією Росії. За його твердженням, соціальний характер революції почав поступово розсіюватись із виникненням проблем у відносинах з Російською демократією та нерішучості, непослідовності українських соціалістів, особливо при розв'язанні економічних проблем. У таких умовах характер революції поступово трансформується в бік всенародного національно-визвольного формату, але поки що в рамках революційних процесів в Росії – зазначає В. Винниченко [1, с. 82–83]. У цій ситуації Центральна рада об'єднала всі соціальні верстви, культурно-освітні організації, наукові товариства, українські та неукраїнські партії, студентські організації та православне духовенство України: “В початку нашого визволення ми йшли дружним, єдиним національним фронтом, цупко, міцно взявшись за руки, нас пробували “брати-товариші” роз'єднати, розбити... і через те удалась наша справа – національно-державне визволення нашого народу” [8, с. 116]. Події, які слугували каталізаторами змін у характері Української революції в “Добу Центральної Ради” на думку В. Винниченка, були наступними: по-перше, це скликання Всеукраїнського національного конгресу та його рішення: “тільки національно-територіальна автономія України у змозі забезпечити потреби українського народу і всіх інших народів, що живуть на українській землі” [1, с. 118]; по-друге явища, які виявлялися в солдатських масах: “...стали виникати в армії непорозуміння, сутички між руськими й солдатами не пануючих націй. В цих сутичках росла й скріплялась свідомість українського елементу...” [1, с. 131]; по-третє, відмова Тимчасовим урядом в Українській автономії.

Особливу увагу В. Винниченко звертає на демократичність шляху здійснення завдань Української революції в перший період “Доби Центральної Ради” в найширшому сенсі цього слова. Головним аргументом на користь дій демократичних кіл стала боротьба за реалізацію автономістських планів мирним способом. По-перше, у травні 1917 року до Петрограда виїхала представницька делегація, очолювана лідерами найвпливовіших українських партій, – В. Винниченком, М. Ковалевським та С. Єфремовим. Делегація мала донести до російської демократії голос українського народу [1, с. 173]. По-друге, дотримуючись демократичного руху в напрямку побудови Російської федерації, 23 червня 1917 року на II Всеукраїнському військовому з'їзді Центральна рада проголосила свій I Універсал, який декларував автономію України: “Народе Український! ... Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською” [12, с. 7]. По-третє, створення коаліційного Тимчасового революційного уряду – Генерального Секретаріату – на чолі з В. Винниченком: “Це був, здається, перший і єдиний у всій історії людськості Уряд, який повстав без насильства, без примусу...” [1, с. 226–227].

В. Винниченко підкреслює, що не силою зброї, а силою переконання, без сепаратизму Українська революція зайвий раз демонструвала свій демократичний та всенародний національно-визвольний характер у рамках революційних процесів в Росії. Українська Центральна рада до останнього намагалася закріпити свій конституційно-правовий статус, не претендуючи на порушення цілісності Російської демократичної республіки. Заради цього вона обминала найболісніші для України соціально-економічні питання, через що її робітнича і селянська політика була цілком декларативною: “Але нашою метою, істотною, ґрунтовною метою була не сама державність. Наша мета була – відродження розвинення нашої національності, пробудження в нашому народі своєї, національної гідності, почуття необхідності рідних форм свого розвитку”, – зазначає В. Винниченко [1, с. 257].

Двадцятого вересня 1917 року відбулося перше засідання затвердженого Українського Уряду. На думку В. Винниченка, останній рішучий крок у цей момент було зроблено, й українська влада переступила з національно-моральної сфери в державно-правову, а разом з тим до другого періоду “Доби Центральної Ради”.

Головна проблема розвитку Української революції на етапі другого періоду “Доби Центральної Ради”, на думку В. Винниченка, полягала в тому, що вона була формально соціальною, але фактично буржуазною [2, с. 28–29].

В. Винниченко стверджував, що події початку осені 1917 року та жорстка політика Російської держави призвела до розбурхання національної свідомості. Розбурхане національне чуття стало кристалізуватись і формуватись у виразні домагання: “З усіх кінців України посилялись протести проти поділу єдиного народу...” [2, с. 49]. У таких умовах Українська революція, по-перше, набирає рис буржуазного характеру; по-друге, з’являються радикально-праві націоналістичні заклики; по-третє, в наслідок вищезазначених умов втрачається головне – всенародний характер Української революції: “А тим часом у більшості надзвичайна політична невихованість, неосвіченість, дикість і ...страшна націоналістичність” [10, с. 105].

З проголошенням 20 листопада 1917 року III Універсалу державний апарат переходить до рук Генерального Секретаріату. Запровадження в Україні республіканського демократичного ладу, на думку В. Винниченка, характеризувало Українську революцію на даному етапі як національно-буржуазну. З його погляду державність потрібна була, як засіб для повного соціального й національного визволення мас, як засіб для знищення всякого класового панування. Але тодішня Центральна рада мала іншу спрямованість: “Ми знали тільки одну державу – буржуазну, сучасну, з усіма її усталеними органами й апаратом” [2, с. 108]. Тому цілком логічно В. Винниченко вважав, що революція за характером була тільки на папері соціальною, а в дійсності вона все більше набирала буржуазного характеру: “Для мене під час мого перебування в уряді Центральної Ради особливим стражданням була якраз

подвоєність, цей тільки словесний соціалізм, який нами не творився, не втілювався”, – підкреслює політик [7, с. 58]. Резолюції, що проголошувалися народом і владою, на його думку, були спрямовані проти буржуазії, а в реальності Центральна рада як головний орган влади підтримувала буржуазну владу в Україні [2, с. 110].

Поступово Українська революція почала переглядати демократичні й опробовувати радикальні методи в стратегії й тактиці досягнення мети. Одинадцятого й дванадцятого грудня 1917 року в Харкові відбувся альтернативний з’їзд Рад, який проголосив установа радянської влади в УНР та обрав Центральний виконавчий комітет рад України. Радянська Росія поспішила його визнати, що, на думку В. Винниченка, посилює радикалізм революції. Ситуацію погіршувало відхилення ультиматуму від 3 грудня Центральною радою, а це означало, що з 5 грудня 1917 року Центральна рада перебувала в стані війни з Радянською Росією. Невдалі спроби отримати автономію, поява радикальних закликів та відмова від соціального формату здійснення Української революції означала поступовий спад підтримки Центральної ради населенням. За переконанням В. Винниченка, селянин та робітник були рушійною силою революції, а соціальний і національний чинники цих прошарків були однорідними й не роздільними; трансформація характеру революції з національно-соціально-визвольного в національно-буржуазний характер не могла забезпечити тривалу підтримку в революції селянином та робітником [1, с. 174–175].

Як стверджує В. Винниченко, у цих умовах виникає визвольний характер уже не в рамках революційних процесів в Росії, як це було в першому періоді “Доби Центральної Ради”, а визвольний характер з утворенням національної незалежної держави (про це свідчить прийняття 22 січня 1918 року IV Універсалу, який проголошував незалежність України). Збройне протистояння між Росією та Україною, котре почалося з 6 грудня, зробило неможливим будь-який компроміс. Щоб захистити державність, Центральна рада обирає не лише антибільшовицький, а й антиросійський курс.

Аналізуючи перебіг подій, В. Винниченко вважав помилкою зміну політики Центральної ради, що призвело у свою чергу до зміни характеру Української революції із всенародного національно-соціального визволення в рамках революційних процесів в Росії до визвольного національно-буржуазного характеру з радикальними методами здійснення Української революції. У таких умовах Центральна рада мала набагато меншу підтримку трудовим народом і менші шанси на перемогу [2, с. 219–223].

Основною причиною трансформації Української революції в національно-буржуазну був розкол у поглядах на її мету в середині керівництва й політичних провідників Центральної ради. За твердженням В. Винниченка, у Центральній раді утворилося дві течії: одна головну увагу зосереджувала тільки на національно-державний бік буття України – так

звана течія однобічного визволення, а друга не тільки на національно-державний, але й на соціальний та економічний – так звана течія всебічного визволення [6, с. 305]. Саме з цієї причини В. Винниченко пояснює зміни характеру здійснення революції Центральної ради під час обох періодів “Доби Центральної Ради”. Залежно від переважання представників або прихильників тієї чи іншої течії й визначався характер у певний період революції [4, с. 46].

У складних умовах переважаючи більшість так званої першої течії однобічного визволення в Центральній раді, підтримуючи курс національно-буржуазного характеру Української революції, 27 січня 1918 року направила делегацію УНР, яку очолював В. Голубович, а пізніше – О. Севрюк, для укладення мирної угоди в Бресті з представниками Німеччини й Австро-Угорщини.

В. Винниченко стверджував, що з перших днів перебування в Україні запрошені для боротьби з більшовиками союзники Австро-Німецького блоку почали виконувати ті функції, які насправді повинні були забезпечувати місцеві органи влади. По суті справи В. Винниченко підкреслює, що з приходом німецьких військ за характером здійснення акцій революція набирає рис окупації, внаслідок чого Центральна рада перетворилася на дискусійний клуб.

За твердженням В. Винниченка, німецьке командування, розуміючи, що Центральна рада не може гарантувати централізованої влади, стабільних поставок продовольства, почало схилитися до пошуків установа алтернативної влади в Україні. Консерватизм німецького генералітету став підґрунтям для зближення німецької адміністрації та колишнього царського генерала П. Скоропадського. У зв’язку з цим 29 квітня внаслідок майже безкровного державного перевороту Центральна рада була розпущена і в українських землях виникло нове державне утворення – гетьманат “Українська держава”: “ 29 квітня 1918 року, день переходу влади з рук національно-української дрібнобуржуазної демократії в руки неукраїнської великої буржуазії” [2, с. 325].

Отже, аналізуючи події, які склалися в Україні в “Добу Центральної Ради”, В. Винниченко зробив висновок, що із падінням Центральної ради закінчується найбільша за часом доба українського відродження в революції. “З двох її періодів можна виразно бачити, яка то є помилка вважати національне питання поза сферою питань соціальних”, – підкреслював він [2, с. 326–328]. Формування та діяльність Української Центральної ради стала свідченням строкатого, ускладненого характеру здійснення Української революції. Характер революції “Доби Центральної Ради”, на думку В. Винниченка, мав певну еволюцію від всенародного національно-соціально-визвольного в рамках революційних процесів в Росії до визвольного національно-буржуазного характеру для утворення незалежної держави, від демократичного до радикального характеру здійснення революції.

Таким чином, аналіз залучених до вивчення матеріалів дає змогу зробити висновок, що формування системи концептуальних поглядів В. Винниченка на події вітчизняної історії початку XX століття відбувалося протягом усього його життя. Бурхливі події того часу, а також соціальне походження та психологічний темперамент політика заклали фундамент для формування у В. Винниченка оригінальної, різко критичної національної позиції стосовно всіх подій, які відбувалися під час Української революції 1917–1918 років. Намагання поєднати національні ідеали із соціалістичними ідеалами в історичних оцінках та поглядах на події Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. надають притаманну поглядам В. Винниченку біполярність. Цю особливість світогляду яскраво засвідчує концептуальна спрямованість його творів, у котрих В. Винниченко піддає аналізу події, що відбулися за доби Центральної ради одночасно як із соціальних, так і з позицій національно демократичного табору революції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації: Історія Української революції (марець 1917 – грудень 1919 р.). – Ч. 1 / Володимир Винниченко. – К.: Політвидав України, 1990. – 348 с.
2. Винниченко В. Відродження нації: Історія Української революції (марець 1917 – грудень 1919 р.). – Ч. 2 / Володимир Винниченко. – К.: Політвидав України, 1990. – 328 с.
3. Винниченко В. Демісія сталінізму // Винниченко В.К. Публіцистика: наукове видання / Упорядник і редактор В. Бурбела / Володимир Винниченко. – Нью-Йорк – Київ: Українська Вільна Академія наук у США; Національна Академія наук України інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – С. 267–287.
4. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / За редакцією В.В. Біленко, С.А. Гальченко / Володимир Винниченко. – К.: Вид. т-во “Криниця” книголюбів України, 1991. – 126 с.
5. Винниченко В. Щоденник. 1911 – 1920. – Т. 1 / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк: Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1980. – 500 с.
6. Винниченко В. Лист до редакції // Винниченко В. К. Публіцистика: наукове видання / Упорядник і редактор В. Бурбела / Володимир Винниченко. – Нью-Йорк – Київ: Українська Вільна Академія наук у США; Національна Академія наук України інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – С. 303 – 310.
7. Винниченко В. Не у всьому чесні з собою (Виривки з не посланого листа до ЦКРКП) // Винниченко В.К. Публіцистика: наукове видання / Упорядник і редактор В. Бурбела / Володимир Винниченко. – Нью-Йорк – Київ: Українська Вільна Академія наук у США; Національна Академія наук України інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – С. 58–63.
8. Винниченко В. Рано стомлюватись / Володимир Винниченко // Чикаленко Є. Щоденник. – Т. II (1918 – 1919): Документально – художнє видання / Ред. І. Давидко. – К.: Темпора, 2004. – С. 114–117.
9. Кульчицький С., Солдатенков В. Володимир Винниченко / С. Кульчицький, В. Солдатенко. – К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 2005. – 376 с.
10. Листування Чикаленка Є.Х. з Винниченком В.К. та Стебницьким // Український історичний журнал. – 1997. – №6. – С. 103–135.
11. Наукові записки. – Випуск 27 / До 120-річчя від дня народження В.К. Винниченка / Серія: Філологічні науки (українське літературознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім.

В. Винниченка, 2000. – 208 с.; Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – Вип. 48. – К., 2003.; Наукові записки. – Випуск 62 / Випуск присвячений 125-й річниці від дня народження В.К. Винниченка / Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – 258 с.; Наукові записки. – Випуск 92 / Випуск присвячується 130-й річниці від дня народження Володимира Кириловича Винниченка / Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – 476 с.

12. Хрестоматія з історії України. / Упорядник С.В. Кульчицький, О.І. Ганжа. – К.: Освіта, 1998. – 175 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дергачов Олександр Васильович – старший викладач Кіровоградського інституту розвитку людини “Україна”.

Наукові інтереси: історична біографістика, історія Української революції 1917–1920 рр.

Житков Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія та історіографія Української революції 1917–1920 рр.